

78

Мукачівський державний університет
Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти
Кафедра суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти

ВІР

**КРАЄЗНАВСТВО В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ
КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ І
НАУКИ**

УДК 37.0158

**Збірник матеріалів
ІХ Регіонального науково-методичного
інтернет-семінару**

**22 квітня 2021 року
м.Ужгород**

Краєзнавство в інтердисциплінарному контексті розвитку освіти і науки: збірник матеріалів ІХ Регіонального науково-методичного інтернет-семінару (м. Ужгород, 22 квітня 2021 року) / За заг. ред. Баяновської М.Р. – Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2021. – 292 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Мукачівського державного університету (протокол № 10 від 30 грудня 2021 року)

Рецензенти:

Плахотнік О.В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Київського національного університету ім. Т. Шевченка
Атросенко Т.О., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету

Редактор-упорядник:

Баяновська М.Р., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Редакційна колегія:

Щербан Т.Д., доктор психологічних наук, професор, професор, ректор Мукачівського державного університету
Малець О.О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних дисциплін та фізичної культури Мукачівського державного університету
Химинець В.В., доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційного розвитку освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти
Коперльос Б.М., кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри прикладної фізики ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Сивохоп Я.М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційного розвитку освіти, директор Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти
Баяновська М.Р., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Видання містить матеріали доповідей на ІХ Регіональному науково-методичному інтернет-семінарі «Краєзнавство в інтердисциплінарному контексті розвитку освіти і науки», присвяченому 30-річній науково-педагогічній та творчій діяльності в Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти Баяновської Марії Романівни. Науковці висвітлюють роль культурно-освітніх діячів та педагогів Закарпаття в розвитку історії і культури рідного краю в різні історичні періоди, напрями краєзнавства в сучасному «мережевому» суспільстві. Матеріали – цікаві і корисні для науковців, здобувачів вищої освіти, педагогічних працівників дошкільної, загальної середньої освіти, краєзнавців, широкого кола громадськості.

Редакційна колегія не завжди поділяє думки авторів. Відповідальність за зміст, достовірність інформації та точність цитувань у публікаціях несуть автори.

При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.

ISBN 978-617-7798-99-5

© Мукачівський державний університет, 2021
© Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021
© Марія Баяновська, редактор-упорядник, 2021

Офіцинський Р.А.

доктор історичних наук, професор
професор кафедри суспільно-гуманітарної
та етико-естетичної освіти

Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти
(Ужгород, Україна)

Актуальні питання викладання новітньої історії рідного краю в закладах загальної середньої освіти Закарпатської області

Пропонуємо відзначену тему викласти у лекційній формі за встановленим порядком її оформлення, включно з тестовими завданнями, що додаються наприкінці.

Наразі детально і скрупульозно розглядаються дискусійні питання історії Закарпаття першої ХХ ст., до розв'язання котрих належним чином прилучився сам лектор. Мова йде про політичні, економічні, соціальні та культурні ракурси резонансних подій, явищ, феноменів, історико-біографічні студії про визначні постаті новітнього Закарпаття. Все це зорієнтовано на практичну допомогу вчителям в їхній поточній педагогічній діяльності.

Слід зауважити, що зі свого боку подібними професійними напрацюваннями вчителі можуть поділитися з колегами на сторінках спеціалізованих періодичних видань: "Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання", "Історія в рідній школі", "Історія України" та ін.

Вид навчального заняття: лекція.

Категорія слухачів: учителі історії, правознавства і громадянської освіти.

Мета: належно ознайомити з найважливішими аспектами минулого рідного краю у взаємозв'язку з відповідними темами, що вив-

чаються на уроках історії України і всесвітньої історії в 10 класі закладів загальної середньої освіти через призму критичного мислення, що культивується в рамках Нової української школи (внаслідок сучасної освітньої реформи).

План

1. Закарпаття в Першій світовій війні.
2. Гуцульська Республіка.
3. Карпатська Україна.
4. Друга світова війна на Закарпатті.
5. Закарпатська Україна.

Інтерактивне унаочнення:

Карпатська Україна (1939). // YouTube. 2011. 6 березня. <https://www.youtube.com/watch?v=EXwYxUW7AWA&t=2270s>

Клуб експертів про приєднання Закарпаття до СРСР // YouTube. 2012. 18 травня. <https://www.youtube.com/watch?v=LrjQbN-RVfg&t=32s>

Роман Офіцинський, співрозмовник "Історичної правди", тема: Августин Волошин // YouTube. 2014. 24 березня. https://www.youtube.com/watch?v=w_90SN5uWYQ

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Документальні виставки. <http://tsdavo.gov.ua/dokumentalni-vystavky-on-line/>

Центральний державний архів громадських об'єднань України. Виставки. http://cdago.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=39&Itemid=24

Рекомендована література

1. Бірчак В. Карпатська Україна: Спогади й переживання / Підгот. текстів і післям. Р. Офіцинського. Ужгород: Гражда, 2007. 198 с.
2. Екскурсії Ужгородом: навчальний посібник з історичного

екскурсознавства / За ред. Р. Офіцинського. Ужгород: РІК-У, 2017. 338 с.

3. Експерсії Закарпаттям: навчальний посібник з історичного екскурсознавства / За ред. Р. Офіцинського. Ужгород: ТІМРАНІ, 2019. 250 с.

4. Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944). Київ: ін-т історії України НАН України, 1997. 244 с.

5. Офіцинський Р. Превентивна радянська Закарпатської України (осінь 1944 р. – весна 1945 р.) // Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матер. всеукр. наук. конф. Ужгород, 2010. С. 107-115.

6. Офіцинський Р. «Сонце довгожданої волі». Коли ж День визволення і Закарпаття, і всієї України? Та чи визволення? // Тисячоліття – Millennia. 2014. Вип. 1. С. 5-13.

7. Офіцинський Р. Перша світова війна на Закарпатті // Тисячоліття – Millennia. 2015. Вип. 2. С. 50-67.

8. Офіцинський Р. Ужгород у Першу світову війну // Українці й народи Центрально-Східної Європи: культура та історична спадщина: Зб. наук. праць на пошану проф. Михайла Тиводара. Ужгород, 2015. С. 156-167.

9. Офіцинський Р. Демографічні втрати Закарпаття в Другій світовій війні // Книга скорботи України. Закарпатська область / Ред.-упоряд. Б. Гвардіонов та ін. Ужгород, 2016. С. 11-24.

10. Офіцинський Р. Гуцульська Республіка. 100-річчя від утворення (1918) // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2018 рік. Ужгород, 2017. С. 146-153.

Офіцинський Р. Коли завершилась Друга світова війна в Україні? // Historians.in.ua. 2019. 28 листопада.

11. Офіцинський Р. Карпатська Україна: історичні есе. Ужгород: ТІМРАНІ, 2020. 288 с.

12. У рабстві: усні історії примусових робітників Закарпаття 1939–1944 років / Упоряд., підгот. текстів, комент., прим. О. Грицака, Р. Офіцинського. Ужгород, 2013. 166 с.

Тези

1. Згідно з військовою та соціальною статистикою 1920 р., у Першій світовій війні загинуло більше 30 тис. вихідців із Закарпаття. Сукупно мовиться про чотири битви на Закарпатті – у вересні-жовтні та листопаді-грудні 1914 р., січні-лютому та березні-квітні 1915 р. Вони є складовими Галицької битви 1914 р. і Карпатської наступальної операції російських військ 1915 р. Фронт зупинився на хребті Карпат на 9 місяців. Загальну картину демографічних збитків краю можна уявити через призму втрат окремих поселень. Так, на фронтах Першої світової воювало 338 чоловіків с. Новоселиця нині Тячівського району. Кожен п'ятий з них загинув – 74 особи. 19 учасників війни залишилися інвалідами. Більше третини (120 осіб) потрапили полон: у російський (102), італійський (14), сербо-французький (4).

Легіон (полк) Українських січових стрільців діяв на Ужоцькому та Верецькому перевалах. Восени 1914 – взимку 1915 рр. його штаб (полкова канцелярія) перебував у селі Горонда нині Мукачівського району. Дві тисячі бійців щойно утвореного легіону на чолі з недавнім директором гімназії міста Рогатин, поручником (старшим лейтенантом) Михайлом Галущинським прибули до Горонди і сусіднього села Страбичово 5 вересня 1914 р. для завершення курсу бойової підготовки. Легіон складався з двох з половиною куренів (батальйонів), де налічувалося 10 сотень (рот). Командували куренями четарі (лейтенанти) адвокат Михайло Волошин, учитель Григорій Коссак, адвокат Степан Шухевич. Легіон Українських січових стрільців тоді діяв у складі 55-ї піхотної дивізії полковника Ігнаца фон Фляйшмана, що ввійшла до німецької Південної армії генерала від інфантерії Александера фон Лінзінгена. Півроку, починаючи від 11 січня 1915 р., штаб армії знаходився у Мукачеві, а 5 червня перемістився у Стрий.

2. Гуцульська Республіка – символічне українське державне утворення, що існувало в листопаді 1918 – червні 1919 рр. з центром у селі Ясіня, нині селище міського типу Рахівського району Закарпатської

області. Виникла з народної ініціативи після розпаду Австро-Угорської держави в останні дні Першої світової війни одночасно з утворенням Західно-Української Народної Республіки, з якою була тісно пов'язана. Займає важливе місце в Українській національній революції 1917–1921 рр. як унікальна сторінка локального державотворення.

Вищим органом державної влади Гуцульської Республіки була Народна Рада – тимчасовий парламент у складі 42 членів, яких обирали на віче – загальних зборах усіх дорослих мешканців Ясіня та сусідніх сіл. Виконавча влада належала Головній Управі (12 осіб), котра призначалася Народною Радою та поділялася на комісії (секції). Військові та правоохоронні функції виконувала Народна Оборона чисельністю від 80 до 500 осіб. Повноваження судді покладалися на сільського старосту, діяв військовий суд. Дрібні правопорушення каралися примусовою працею від кількох годин до кількох діб на лісозаготівельних і сільськогосподарських роботах на користь сиріт і вдів.

Юрисдикція Гуцульської Республіки поширювалась на територію близько 1 тис. кв. км і населення 20 тис. осіб. Центр (столиця) – Ясіня, тоді важливе прикордонне село з густо населеними присілками, що нині мають статус окремих сіл – Лазещина, Стебний, Чорна Тиса. Офіційно використовувались українська національна символіка і військові відзнаки. Українська мова була державною.

В історії Гуцульської Республіки бачимо п'ять різночасових етапів: перший – установчий – від 3 листопада до 22 грудня 1918 р.; другий – угорський окупаційний – від 22 грудня 1918 р. до 7 січня 1919 р.; третій – відновлення та експансії – від 7 до 21 січня до 1919 р.; четвертий – мирного співіснування – від 21 січня до 16 квітня 1919 р.; п'ятий – румунський окупаційний – від 16 квітня до 11 червня 1919 р. Власне, назва "Гуцульська Республіка" утвердилася в мемуаристиці та публіцистиці, починаючи з 1920-х рр. У режимі реального часу міні-держави мала самоназву "Українська Народна Рада в Ясіню".

3. Що знають про Карпатську Україну в інших українських регіонах можна судити із тематичних сюжетів у сучасних шкільних підручниках різних варіацій, зокрема з історії України для 10 класу

закладів загальної середньої освіти. Саме там подається погляд на Міжвоєння, що закарбовується в пам'яті учнів чи не на все життя. У найновішому підручнику Віталія Власова і Станіслава Кульчицького (рівень стандарту, профільний рівень, наклад 102 тис. прим.) приділено Карпатській Україні ширшу увагу, запропоновано збалансований та добре проілюстрований виклад на кілька сторінок (Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту): підр. для 10 кл. закл. заг. сер. осв. Київ: Літера, 2018. С. 193-195). Це підпараграф "Як відбулося проголошення Карпатської України та її окупація угорцями", що в параграфі "Українські землі в складі Чехословаччини та Румунії". Раніше в шкільних підручниках такий виклад був украй лаконічним і доволі поверховим у декілька абзаців, віддзеркалюючи одночасно затяжну зміну поколінь серед політиків та інтелектуалів сучасної України.

Підпараграф "Карпатська Україна: від автономії до проголошення незалежності" представлено в підручнику Олени Аркуші та Мар'яна Мудрого, що вийшов накладом удесятеро меншим – 10,7 тис. прим. (Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підр. для 10 кл. закл. заг. сер. осв. Київ: Генеза, 2018. С. 189-191). У цьому виданні поєднано гібридно в один предмет два: всесвітню історію та історію України. Дещо подібно в радянські часи викладали історію УРСР як додаток до історії СРСР. Феномен Карпатської України в цьому підручнику висвітлено осібно, але з прикрими помилками. Приміром, автори фрівольно й послідовно стверджують, що начебто 11 жовтня 1938 р. "виникла Карпаторуська держава". Насправді Підкарпатська Русь / Карпатська Україна була автономним краєм у складі Чехословаччини аж до розпаду цієї держави 14 березня 1939 р.

У реченні "На виборах до сейму Карпатської України, які відбулися в лютому 1939 року, майже всі депутатські місця здобули прихильники УНО [Українського національного об'єднання]" аж три неточності. По-перше, крайовий парламент офіційно називали не "сейм" (як у Польщі), а "сойм". По-друге, не "майже всі", а "всі депу-

татські місця здобули", причому, по-третє, не "прихильники УНО", а кандидати-висуванці цієї політичної сили. Усіх їх було 32. Також автори підручника хронологічно сплутали події, адже Угорщина висунула ультиматум і почала військову окупацію Карпатську Україну не 14-го, а 15 березня 1939 р. Належало б наголосити, що А. Волошин по радіопроголосив незалежність Карпатської України після обіду 14 березня 1939 р. не в "умовах, що склалися", а коли Чехословацька держава припинила існування: Чехію та Моравію окупувала Німеччина, Словаччина стала незалежною.

Водночас бачимо чисельні злочини проти людяності, здійснені військовими Угорщини. Вони досі не розслідувані, хоч уже вісім десятиліть є фото- і кінодокументи, речові докази тощо. Певна частина їх зафіксована навіть радянською «Обласною надзвичайною комісією по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-мадярських загарбників і обліку втрат, завданих ними громадянам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам Закарпатської області» в числі 65 тис. актів і сотень свідчень. Звіт опубліковано газетою «Закарпатська правда» 7 травня 1946 р.

У наш час під таким кутом зору зауважена проблематика розглядається не вперше. Примітною є резолюція семінару «Українофобія як явище та політтехнологія» (Львів, 17 травня 2013 р.) під назвою «Розстріли на карпатських перевалах у березні 1939 року: невідомий злочин». Ішлося про від 600 до 800 убитих. Археологічно-ексгумаційні роботи підтвердили факт злочину з участю угорських і польських державних інституцій.

Перед науковцями і владою України поставлено завдання: 1) всебічно вивчити обставини подій із залученням усіх можливих документів, які зберігаються в Угорщині, Чехії, Польщі, Росії, Німеччині; 2) дати політичну оцінку злочинним діям; 3) встановити іменна жертв злочинів 1939 р. на карпатських перевалах, укласти Книгу Пам'яті Карпатської України; 4) продовжити археологічно-пошукові роботи і належно перепоховати знайдені рештки; 5) увічнити пам'ять загиблих меморіалами на Верецькому та Яблуницькому (Та-

тарському) перевалах.

Це консолідована позиція академічних й університетських учених, адже провели вказаний семінар Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної академії наук України, філологічний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка.

Відтоді зроблено небагато, але принаймні відкрито європейського взірця меморіал на Верецькому перевалі в 2017 р. Утім, усеукраїнська і регіональна верхівка владних, освітніх, наукових, а надто партійних структур мислить про Карпатську Україну здебільше у координатах ідейно-виховного просвітництва й агітаційно-пропагандистських штампів. Звісно, постійні просвітницькі зусилля важливі, проте конче потрібно досягти вищого рівня в науково-правовій та меморіальній площинах.

Найперше вимагається ретельна юридична кваліфікація. Належить залучити криміналістів, які спеціалізуються на військових злочинах і злочинах проти людства. Їхню працю щодо угорської агресії проти Карпатської України має підсумувати судове рішення. Адже є прецедент – кропітке розслідування Служби безпеки України і встановлення вини організаторів геноциду в Україні 1932–1933 рр. постановою Апеляційного суду м. Київ у січні 2010 р.

4. Друга світова загалом закінчилась 2 вересня 1945 р. здачею Японії. Днем завершення цієї війни в Європі є 8 травня 1945-го, коли набув чинності Акт про капітуляцію Німеччини. А коли ж вона припинилась в Україні?

За указом президента, щорічно 28 жовтня відзначають День визволення України від фашистських загарбників [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/836/2009>]. Український інститут національної пам'яті п'ять років тому запропонував вшановувати вказану дату як День вигнання нацистських окупантів з України.

Насправді ж ідеться про завершення Другої світової війни в Україні. Причому очищення української території від військ Німеччини та її союзників завершилось на Закарпатті не 28 жовтня 1944

р., а місяцем пізніше. Насправді Друга світова в Україні завершилась не раніше 24 листопада 1944-го, коли радянські війська вибили противника з найзахіднішого села в межах її сучасної території. Це село Страж, яке нині є частиною Соломонова.

5. Як перехідне державне утворення, Закарпатська Україна проіснувала 15 місяців – із жовтня 1944-го до січня 1946 р. Тоді ж українська мова стала у краї державною для всіх органів влади. Указом президії Верховної Ради Радянського Союзу від 22 січня 1946 р. замість Закарпатської України створили Закарпатську область у складі Української РСР. До цього моменту в краї пройшли дуже істотні зміни. Превентивна радянізація Закарпаття значно випередила формальну зміну його державно-правового статусу. Цей процес став символічним початком визначального впливу СРСР на всю післявоєнну Центральну Європу.

Після ратифікації договору від 29 червня 1945 р. Чехословаччина поступилася СРСР близько 250 кв. км своєї території. Це – 11 сіл: Батфа, Галоч, Малі Сельменці, Паладь-Комаровці, Палло, Ратовці, Соломоново, Сюрте, Тисаашвань, Тийглаш, Чоп. У свою чергу 4 квітня 1946 р. Чехословаччині Радянський Союз передав зі складу Закарпатської області с. Лекаровці. На цьому територіальний обмін між двома країнами закінчився.

Проте тільки 8 січня 1958 р. СРСР уклав угоду з Чехословаччиною про остаточне урегулювання майнових і фінансових питань, пов'язаних з возз'єднанням Закарпатської України з УРСР. Аж через більш як півстоліття громадяни Чехії, які під час Другої світової війни залишили своє майно в Закарпатті, отримали шанс дістати до двох мільйонів крон (7,5 тис. євро) компенсації. Відповідний закон прийняв чеський парламент у березні 2009 р.

Врешті решт ця компенсація лягла на чеський державний бюджет. Число претендентів на неї, разом зі спадкоємцями колишніх власників, ряди котрих за такий великий час дуже істотно поріділи, заледве сягло чотириста осіб. Закон стосувався винятково громадян Чеської Республіки.

Тести

(Завдання з вибором однієї правильної відповіді)

1. Де перебував штаб легіону Українських січових стрільців восени 1914 – взимку 1915 рр.?

А. У м. Мукачево.

Б. У с. Горонда нині Мукачівського району.

В. У м. Хуст.

Д. У м. Стрий.

2. Як називалася Гуцульська Республіка в режимі реального часу?

А. Гуцульська Республіка.

Б. Українська Народна Рада в Ясіню.

В. Народна Рада в Ясіню.

Г. Гуцульська Народна Оборона.

3. Коли насправді завершилась Друга світова війна в Україні?

А. 28 жовтня 1944 р.

Б. 24 листопада 1944 р.

В. 8 травня 1945 р.

Г. 2 вересня 1945 р.